

Ολυμπία Τσαρουχά, «Εισαγωγή»
(για το έργο *Ιστορία και όνειρο* του Μαρίνου Φαλιέρου)

Το κείμενο είναι, σύμφωνα με τους μελετητές, ο πρώτος θεατρικός διάλογος της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Πρόκειται για δραματοποιημένη διήγηση μιας ερωτικής σκηνής, αποτελούμενη από μερικούς θεατρικούς διαλόγους που τους συνδέει μεταξύ τους ο αφηγητής. Ο τελευταίος, που σημειώνεται με το γράμμα Φ (Φαλιέρος), είναι και ο κύριος χαρακτήρας και διηγείται σε πρώτο πρόσωπο στους «αδελφούς» του ένα όνειρο που είδε. Τα πρόσωπα που παρουσιάζονται στο όνειρο είναι τέσσερα: ο ερωτοχτυπημένος αφηγητής Φαλιέρος, η εκλεκτή αγαπημένη του (η Αθούσα), η Μοίρα, ένας συνδυασμός Τύχης και προξενήτρας, και η υπηρέτρια της αγαπημένης, η Ποθούλα. Ο πυρήνας του έργου –που καταλαμβάνει το μισό περίπου κείμενο– είναι ο διάλογος των δύο ερωτευμένων στο σιδερόφραχτο παράθυρο, ενώ η δυσάρεστη κατάληξή του αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα των ερωτικών ονείρων. Η Μοίρα και η Ποθούλα είναι δευτερεύοντα πρόσωπα, ωστόσο ο ρόλος τους στην εξέλιξη της ιστορίας είναι καίριος, καθώς συμβάλλουν στην ευτυχή ένωση του ζευγαριού· τα πρόσωπα αυτά κατάγονται από τους χαρακτήρες της μεσίτριας και της υπηρέτριας, που απαντούν στην παράδοση της λατινικής και ιταλικής κωμωδίας. Τόσο η Μοίρα όσο και η Ποθούλα δεν διαθέτουν παρά μόνο την όψη υπεράνθρωπης δύναμης και έχουν μετατραπεί σε εντελώς ανθρώπινα πρόσωπα (την προξενήτρα και την υπηρέτρια) που συμμετέχουν σ' έναν διάλογο γεμάτο κωμικά στοιχεία.

Παρόλο που το έργο δεν κρίθηκε άξιο προς εκτύπωση από το βενετικό τυπογραφικό δίκτυο –ή, τουλάχιστον, δεν σώζεται/μαρτυρείται κάποια πρώιμη βενετική έκδοσή του– γνώρισε κάποια διάδοση, αν κρίνουμε από τη χειρόγραφη παράδοσή του, η οποία περιλαμβάνει τρεις κώδικες των αρχών του 16ου αιώνα, τους Ambrosianus Y suppl. (A), Vaticanus gr. 1563 (V) και Neapolitanus gr. III B 27 (N). Βασισμένος κάθε φορά και σε άλλο χειρόγραφο, το κείμενο εξέδωσε, σε τρεις διαφορετικές χρονικές στιγμές, ο Γ. Ζώρας (1940, 1961 και 1971 αντίστοιχα). Ασφαλώς, η πιο ικανοποιητική του παρουσίαση έγινε από τον ολλανδό νεοελληνιστή Arnold van Gemert (2006· 1η έκδ. 1980), ο οποίος στηρίχθηκε στη συγκριτική εξέταση και των τριών χειρογράφων. Το κείμενο παρατίθεται εδώ βάσει της δικής του έκδοσης.

Η *Ιστορία και όνειρο* εκτείνεται σε 758 ομοιοκατάληκτους [δεκαπεντασύλλαβους στίχους](#) και διακρίνεται σε τρεις σκηνές. Στην πρώτη σκηνή εμφανίζεται η Μοίρα για να ενθαρρύνει τον αφηγητή να πλησιάσει την αγαπημένη του και στη δεύτερη η Μοίρα και ο ποιητής, αφού μεταβαίνουν στο σπίτι της κοπέλας, διαπραγματεύονται με την Ποθούλα προκειμένου να τους ανοίξει. Στην τρίτη και τελευταία σκηνή ο Φαλιέρος και η Αθούσα συνομιλούν από το παράθυρο και την ώρα που η κοπέλα ενδίδει ένας ψύλλος τσιμπά τον ποιητή και το όνειρο διακόπτεται. Ο Φαλιέρος χρησιμοποιεί το μέτρο και την ομοιοκαταληξία με αξιοσημείωτη φαντασία και ποικιλία, συνθέτοντας ένα απολαυστικό ανάγνωσμα.

Το ποίημα είναι ένα ερωτικό όνειρο με κωμικο-ρεαλιστικά χαρακτηριστικά, που ο Φαλιέρος το διηγείται με πολύ κέφι. Το όνειρο εδώ δεν είναι μαντικό, αφού η αγαπημένη δεν είναι άγνωστη όπως στα μαντικά όνειρα. Ως όνειρο επιθυμίας αναδεικνύει την ερωτική ανυπομονησία που φτάνει στα όρια της απελπισίας και ασθένειας. Το μεγαλύτερο μέρος του, όπως ειπώθηκε, καταλαμβάνει ένας διάλογος στο παράθυρο, στον οποίο ο Φαλιέρος προσπαθεί να πείσει την Αθούσα, με λόγια και χειρονομίες, να τον αφήσει να μπει μέσα. Σε αντίθεση με το ευγενές ιδεώδες του αυλικού/ιπποτικού έρωτα των δυτικών και, σε μικρότερο βαθμό, των βυζαντινών μυθιστοριών, στο ποίημα του Φαλιέρου βρίσκει κανείς έναν καθαρά σωματικό έρωτα. Το ποίημα, ως ερωτικό όνειρο, ανήκει βέβαια στη δυτική παράδοση. Η θεατρική μορφή και το λογοτεχνικό είδος του *contrasto*, δηλαδή του διαλόγου στο παράθυρο, ενισχύουν την άποψη πως ο Φαλιέρος εμπνεύστηκε από τη λαϊκή λογοτεχνική παραγωγή της Βενετίας του πρώτου μισού του 15ου αιώνα και μάλιστα, άμεσα ή έμμεσα, από το ερωτικό έργο του βενετού συγχρόνου του, Leonardo Giustinian, αλλά και από την ουμανιστική κωμωδία (14ος-15ος αιώνας) της εποχής του.

Το έργο προοριζόταν πιθανότατα για τον γάμο του με τη Fiorenza Zeno, γόνο αριστοκρατικής οικογένειας των Κυκλάδων, που έγινε το 1418. Το όνομα της αγαπημένης στο ποίημα, Αθούσα, είναι μάλλον ελληνική μετάφραση του ονόματος της γυναίκας του. Συνηθιζόταν στους κύκλους των ευγενών Βενετών της Κρήτης να ανεβάζονται στους γάμους «maritazzi» με σατιρική και ρεαλιστική διάθεση και βιογραφικούς υπαινιγμούς για τη ζωή του γαμπρού και της νύφης. Υποθέτουμε, λοιπόν, ότι ο ερωτικός διάλογος με την Αθούσα πρέπει να γράφτηκε γύρω σ' εκείνα τα χρόνια.

Τη λογοτεχνική αξία του ποιήματος πρόσεξαν πολλοί αξιόλογοι μελετητές της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Αναφέρουμε χαρακτηριστικά τον [Λίνο Πολίτη](#) (1987, 22), ο οποίος στη *Συνοπτική ιστορία της νέας ελληνικής λογοτεχνίας* σημειώνει για το ποίημα: «φανερώνεται μια λυρικότερη διάθεση και ένα τεχνικό μεταχείρισμα της γλώσσας και του στίχου». Ο μελετητής του Φαλιέρου Γ. Ζώρας (1961, 13), στη δική του έκδοση του έργου το 1961, παρατηρεί «τας ποιητικές εικόνας» και «τινά ζωηρότητα και χάριν εις το στιχούργημα του Φαλιέρου», ενώ ο Arnold van Gemert, που επιμελήθηκε την έκδοση των δύο ερωτικών ονείρων του Φαλιέρου το 1980, υπογραμμίζει το πολυπρισματικό ενδιαφέρον του έργου.

Τόσο η *Ιστορία και όνειρο* όσο και το συντομότερο και απλούστερο [Ερωτικόν ενύπνιον](#) –που παραδίδεται αμέσως μετά το πρώτο ποίημα (μόνο) στον Νεαπολιτικό κώδικα– ανήκουν στο είδος του ερωτικού ονείρου, της ιστορίας δηλαδή που διηγείται την ονειρεμένη ερωτική ευτυχία ή επιτυχία και το απογοητευτικό ξαφνικό ξύπνημα την ώρα που η επιθυμία του πρωταγωνιστή κοντεύει να ικανοποιηθεί. Ποιήματα που διηγούνται όνειρα ή οράματα, ειδικά σε σύγκριση με τη Δύση, είναι εξαιρετικά σπάνια στη μεσαιωνική ελληνική λογοτεχνία. Το μόνο είδος που είχε κάποια διάδοση ήταν το όραμα του Κάτω Κόσμου, που αποτελεί και το αφηγηματικό πλαίσιο σε πολλά πρώιμα δημόδη κείμενα (βλ. Λαμπάκης 1982, 156-214), τα περισσότερα από τα οποία εγγράφονται στην πρώτη φάση της κρητικής λογοτεχνίας – ανάμεσά τους ξεχωρίζουν ο εμβληματικός [Απόκοπος](#) (α΄ ή β΄ μισό του 15ου αιώνα) του Μπεργαδή και η *Ρίμα θρηνητική* του Πικατόρου (πιθανότατα β΄ μισό του 15ου αιώνα). Το ερωτικό όνειρο το βρίσκουμε μόνο ως μικρό επεισόδιο στα [δημόδη μεσαιωνικά ερωτικά μυθιστορήματα](#). Αντίθετα, στη Δύση το όνειρο ή το όραμα ήταν ένας από τους δημοφιλέστερους τύπους της μεσαιωνικής ποίησης. Χρησίμευε ως πλαίσιο για έργα πολλών ειδών, μεταξύ αυτών και ποιήματα ερωτικού περιεχομένου, επειδή είναι ο πιο άμεσος τρόπος για να μεταφερθεί ο εραστής στον περιπόθητο τόπο του έρωτα και να περιγράψει τις ονειρευτές ηδονές αλλά και την απόγνωση του ξαφνικού ξυπνήματος. Πάντως, το όνειρο, ως αυτοτελές ποίημα, είναι γνωστό από τα ελληνιστικά χρόνια. Το βλέπουμε να εμφανίζεται σε μερικά [επιγράμματα](#) και επίσης να ενσωματώνεται και στα μεταγενέστερα μυθιστορήματα. Στη λατινική λογοτεχνία το συναντάμε στον [Οβίδιο](#), ενώ φαίνεται να είναι γνωστό και πριν από την Αναγέννηση και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες (λ.χ. Γερμανία, Ολλανδία κ.ά.).

Ο ποιητής Μαρίνος Φαλιέρος

Ποιητής ευγενικής βενετικής καταγωγής, ο Μαρίνος Φαλιέρος γεννήθηκε περίπου το 1397 και πέθανε το 1474. Ήταν ο δεύτερος γιος του Marco Falier, του μόνου κληρονόμου του κρητικού κλάδου της ευγενούς βενετικής οικογένειας των Falier. Κατείχε γενικά σπουδαία θέση στους κύκλους των βενετοκρητικών φεουδαρχών, αφού ήταν ένας από τους πιο μεγάλους φεουδάρχες και γαιοκτήμονες της κεντρικής και ανατολικής Κρήτης, ενώ δραστηριοποιήθηκε και πολιτικά. Από τα είκοσι πέντε του χρόνια ήταν μέλος του Μείζονος Συμβουλίου του Χάνδακα και τακτικά και της Γερουσίας. Το 1426 προθυμοποιήθηκε να αρματώσει με δικά του έξοδα μια γαλέρα για να πολεμήσει τους Τούρκους. Τον επόμενο χρόνο υπηρετούσε ως «supracomitus», δηλαδή ως καπετάνιος, σε ένα από τα δύο πολεμικά πλοία που διέθετε η Κρήτη για τις αμυντικές ανάγκες της Βενετίας.

Η μόρφωσή του δεν πρέπει να ήταν μεγάλη. Γράφει τα ελληνικά που άκουγε γύρω του, στους δρόμους και στις ορθόδοξες εκκλησίες. Ήδη στα 1400, έπειτα από δύο αιώνες ζωής στην Κρήτη, οι Βενετοί είχαν γλωσσικά εξελληνισθεί. Το περίπλοκο ύφος του Φαλιέρου και η χρήση σπάνιων λέξεων και εκφραστικών τρόπων δείχνουν ότι μητρική γλώσσα του ποιητή ήταν τα ελληνικά. Τη [λόγια βυζαντινή λογοτεχνία](#), όπως φυσικά και τα αρχαία ελληνικά, δεν φαίνεται να τα ήξερε. Οι σχετικά λίγοι αρχαϊσμοί είναι σχεδόν όλοι παρμένοι από την εκκλησιαστική γλώσσα. Από τη δημόδη μεσαιωνική λογοτεχνία μάλλον είχε διαβάσει ερωτικά/ιπποτικά μυθιστορήματα. Εκτός από ελληνικά, ήξερε, βέβαια, τα ιταλικά και τα βενετσιάνικα και επηρεάζεται σημαντικά από τη δυτική λογοτεχνία της εποχής του.

Στον Μαρίνο Φαλιέρο αποδίδονται με ασφάλεια πέντε ποιητικά έργα:¹ δύο ερωτικά όνειρα, το *Ιστορία και όνειρο* και το *Ερωτικόν ενύπνιον*, δύο παραινετικά-παρηγορητικά, η *Ρίμα παρηγορητική*² και οι *Λόγοι διδακτικοί του πατρός προς τον υιόν*³ και, ακόμη, ένα

¹ Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο μελετητής και εκδότης του Φαλιέρου Arnold van Gemert προσγράφει στον ποιητή κι ένα ακόμη ποίημα, μάλλον κρητικής προέλευσης, τη [Ρυμάδα κόρης και νιου](#) (15ος αι.), ωστόσο η απόδοση αυτή παραμένει αναπόδεικτη (Λεντάρη 2007, 2261).

² Ανήκει στο είδος της consolatio, δηλαδή του παρηγορητικού ποιήματος, και αποδέκτης του είναι ο φίλος του ποιητή Benedetto da Molin, που είχε χάσει περιουσία και οικογένεια. Εκτείνεται σε 302 στίχους και χρονολογείται γύρω στα 1425.

θρησκευτικό, ο [Θρήνος εις τα Πάθη και την Σταύρωση του Κυρίου και Θεού και Σωτήρος ημών Ιησού Χριστού](#). Πιθανότατα όλα τα ποιήματά του συντέθηκαν στην περίοδο 1418/1420-1430, με τα δύο ερωτικά όνειρα να θεωρούνται τα παλαιότερα έργα του. Είναι γραμμένα σε ομοιοκατάληκτους δεκαπεντασύλλαβους στίχους και παρουσιάζουν ενδιαφέρον από λαογραφική, γλωσσική και γραμματολογική άποψη. Επιπλέον, όλα τα ποιήματα του Φαλιέρου αποπνέουν ένα δυτικό πνεύμα, με εξαίρεση βέβαια τους *Λόγους διδακτικούς* που, όμως, αποτελούν πολύτιμη πηγή πληροφοριών για την καθημερινή ζωή των αρχοντικών βενετικών οικογενειών της Κρήτης (van Gemert 2007, 158).

Οι φίλοι και αδερφοί στους οποίους απευθύνεται ο Φαλιέρος στα ποιήματά του πρέπει να ανήκαν στους ίδιους κύκλους με τον ποιητή: από τη μια, ζούσαν μέσα στο πολιτιστικό κλίμα της Βενετίας και παρακολουθούσαν και εκτιμούσαν τη λογοτεχνική της κίνηση, από την άλλη, ήταν κάτοχοι και της ελληνικής γλώσσας. Γι' αυτούς τους ανθρώπους που ζούσαν ανάμεσα στους δύο κόσμους προορίζονταν τα ποιήματα του Φαλιέρου.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ζώρας 1961

Γεώργιος Θ. Ζώρας (επιμ.), *Μαρίνου Φαλιέρου Ιστορία και Όνειρον (κατά τον Βατικανόν ελληνικόν κώδικα 1563)*, Σπουδαστήριο Βυζαντινής και Νεοελληνικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 1961.

Λαμπάκης 1982

Στέλιος Λαμπάκης, *Οι καταβάσεις στον Κάτω Κόσμο στη βυζαντινή και στη μεταβυζαντινή λογοτεχνία*, διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Αθήνα 1982, σ. 156-214.

---

³ Παραινετικό/διδακτικό ποίημα, με αποδέκτη τον γιο του ποιητή. Περιέχει πρακτικές συμβουλές για την οικογενειακή ζωή, αποτελείται από 326 στίχους και χρονολογείται μετά το 1421. Οι ερευνητές δέχονται ότι αποτέλεσε τη βασική πηγή του [ομώνυμου ποιήματος του Μάρκου Δεφαράνα](#) (16ος αι.).

Λεντάρη 2007

Τίνα Λεντάρη, «Φαλιέρος, Μαρίνος (Κρήτη, π. 1397-1474)», *Λεξικό νεοελληνικής λογοτεχνίας. Πρόσωπα, έργα, ρεύματα, όροι*, Πατάκης, Αθήνα 2007, σ. 2261-2262.

Πολίτης 1987

Λίνος Πολίτης, *Συνοπτική ιστορία της νέας ελληνικής λογοτεχνίας*, Δωδώνη, Αθήνα 1987, σ. 22.

van Gemert 2007

Arnold F. van Gemert, «Η συμβολή των “ξένων” στην πρόιμη κρητική λογοτεχνία», *Ελληνικά*, τ. 57, τχ. 1 (2007), σ. 155-163.